

Kémiai rendszerek állapot és összetétel szerinti leírása

komponens olyan kémiai anyagfajta, mely fizikai módszerekkel nem bontható összetevőire.

fázis makroszkopikus határfelületekkel elválasztott homogén rendszer.

rendszer az általunk vizsgált térrész.

környezet a rendszert körülvevő tér.

homogén rendszer vagy egyfázisú rendszer az a rendszer, ahol nincsenek makroszkopikus határfelületek, a rendszer tulajdonságai a rendszer minden részében megegyeznek.

heterogén rendszer vagy többfázisú rendszer, az a rendszer, ahol a rendszer fizikai tulajdonságai (intenzív) ugrásszerű változást mutatnak, makroszkopikus határfelület létezik. pl. víz+jég; gőz+jég

inhomogén rendszer azon rendszer, ahol az intenzív fizikai tulajdonságok nem állandóak, értékük helyről helyre változik, de nincs bennük ugrásszerű változás.

elegy többkomponensű homogén rendszer.

oldat azon elegyek, melyek egyik komponense a többihez képest nagy feleslegben van, vagy valamilyen sajátossága miatt kiemelt jelentőségű. A kiemelt, vagy nagy mennyiségű komponenst oldószernek, a többit oldott anyagnak nevezzük.

keverék többkomponensű heterogén rendszer.

atom az anyagot felépítő részecske, mely kémiai módszerekkel nem bontható további részekre, azaz a kémiai tulajdonságok hordozója.

elem az az anyagfajta, mely azonos rendszámú atomokból áll.

vegyület 2 vagy több különböző elemből épül fel jól meghatározott állandó arányban.

vegyjel elemek jelölésére használt jel.

állandó súlyviszonyok törvénye Adott vegyületekben az elemek tömegének viszonya állandó és az adott vegyületre jellemző. pl. NaCl vagy H₂O

többszörös súlyviszonyok törvénye Két elem, ha többféle vegyületet alkothat egymással, akkor a 2 elem úgy vegyül egymással, hogy tömegviszonyuk egyszerű egész számmal legyen megadható. pl. CO CO₂ vagy NO₂ és N₂O₄

Avogadro törvénye kimondja, hogy adott nyomáson, hőmérsékleten azonos térfogatú gázok azonos számú molekulát tartalmaznak.

relatív atomtömeg a természetes nuklidösszetételű elem 1 atom átlagos tömegének a viszonya a ¹²C 1 atom tömegének 1/12 részéhez pl. $A_r(\text{O}) = 15,999$.

relatív molekulatömeg A természetes nuklidösszetételű vegyület képlet szerinti egység átlagos tömegének viszonya a ¹²C 1 atom tömegének 1/12 részéhez pl. $M_r(\text{H}_2\text{O}) = 17,999$.

moláris tömeg $M = m/n$, ahol m az anyag tömege, n az anyagmennyisége.

gőz olyan légnemű anyag, mely adott hőmérsékleten nyomásnövelés hatására cseppfolyósítható.

oxidációs szám megadja, hogy egy vegyületben a semleges atomhoz képest mekkora az elektrontöbblet vagy hiány az adott atomon.

gázegyenlet $pV = nRT$, ahol p a nyomás, V a térfogat, n az anyagmennyiség, R az egyetemes gázállandó és T a hőmérséklet.

állapothatározó egy fizikai rendszer makroszkopikus állapotát meghatározó mennyiség.

állapotegyenlet az állapothatározók között fennálló összefüggés.

van der Waals egyenlet

$$\left(p + \frac{an^2}{V^2}\right)(V - bn) = nRT,$$

ahol a a részecskék közti vonzóerőre jellemző, b a részecskék saját térfogatára jellemző állandó.

viszkózitás a folyadék folyással szembeni ellenállásának mértéke.

felületi feszültség az egységnyi felület létrehozásához szükséges energia.

felületi energia adott felület létrehozásához szükséges energia.

nyílt rendszer az a rendszer, ahol mind energia- mind anyagátmenet lehetséges a rendszer és környezete között.

zárt rendszer A rendszer zárt, ha energiaátmenet lehetséges és anyagátmenet nem lehet a rendszer és környezete között.

elszigetelt rendszer A rendszer elszigetelt, ha sem energia- sem anyagátmenet nem lehetséges a rendszer és környezete között.

intenzív tulajdonság a rendszer anyagmennyiségétől független tulajdonság, mely részrendszerek egyesítésekor kiegyenlítődik (pl. T).

extenzív tulajdonság a rendszer méretétől függő tulajdonságok, melyek részrendszerek egyesítésekor összeadódnak. (pl. tömeg, anyagmennyiség)

tenzió egy folyadékkal egyensúlyban levő gőz nyomása.

telített gőz egy folyadékkal egyensúlyban levő gőz.

forráspont az a hőmérséklet, amelyben a folyadék gőznyomása eléri a külső nyomást.

túlhevítés az a jelenség, amikor adott anyag átmenetileg folyadékhalmazállapotú marad olyan hőmérsékleten is, amely egyensúlyban már gázhalmazállapotú anyag lenne.

hármaspont az a pont, ahol mindhárom fázis létezik és egymással egyensúlyban van.

kritikus pont az a pont, amelyen túl a gáz csak a nyomás növelésével már nem cseppfolyósítható.

koncentráció $c = n/V$ (mol/dm³)

molalitás $\bar{m} = n_2/m_1$ (g/kg)

tömegtört $w_2 = m_2/(m_1 + m_2)$

térfogattört $\varphi_2 = V_2/V$

móltört $x_2 = n_2/(n_1 + n_2)$

tömegkoncentráció $\rho_2 = m_2/V$ (g/cm³)

hígítás $V = 1/c$

parciális nyomás $p_i = x_i p$, ahol p az össznyomás és x_i az i -ik komponensre vonatkozó móltört.

kolligatív tulajdonság Azon anyagi minőségtől független tulajdonságok, melyek csak a részecskeszámától függenek. pl. forráspont-emelkedés, fagyáspontcsökkenés és gőznyomás(tenzió)csökkenés, ozmózisnyomás.

Dalton törvénye $p = \sum_i p_i$, azaz tökéletes gázoknál a parciális nyomás az a nyomás, amelyet akkor fejtene ki az adott anyag, ha a rendelkezésre álló térfogatot egyedül töltené ki.

korlátlan elegyedés az a folyamat, amikor az elegyek tetszés szerinti összetételben előállíthatók.

korlátolt elegyedés két vagy több anyag csak meghatározott arányokban képez elegyet.

oldhatóság az a maximális mennyiségű anyag, mely adott hőmérsékleten oldott állapotban lehet adott mennyiségű oldószerben.

Boyle hőmérséklet az a legkisebb hőmérséklet, amelyen már a legkisebb nyomásoktól kezdve a gáz összenyomhatósága kisebb a tökéletes gáznál, vagy a gáz kompresszibilitási együtthatója nagyobb a tökéletes gáznál.

Henry-törvény Gázok folyadékban való oldhatóságát írja le: $c_2 = K_H p$, ahol p az oldódó gáz parciális nyomása az oldat felett, K_H pedig az adott gázra jellemző Henry-együttható.

Termodinamika

munka az erő és az irányába eső elmozdulás szorzata (rendezett mozgás). Jele w , mértékegysége J

energia a rendszer munkavégzőképessége. Jele E , mértékegysége J.

hő a hőmérséklet különbség okozta energiaváltozás. Jele q , mértékegysége J.

endoterm folyamat olyan kémiai vagy fizikai folyamat, amelyben hő nyelődik el.

exoterm folyamat olyan kémiai vagy fizikai folyamat, amelyben hő szabadul fel.

belső energia egy testet felépítő részecskék kölcsönhatási és kinetikus energiája; abszolút értéke határozatlan, változását a termodinamika I. főtétele írja le. A belső energia (U) állapotfüggvény és extenzív mennyiség. [J]

termodinamika I. főtétele Zárt rendszer belső energiája állandó, míg munkavégzés vagy hőcsere meg nem változtatja. Egyenlettel kifejezve: $\Delta U = q + w$.

térfogati munka $w = -pdV$

reverzibilis változás az a változás, mely egyensúlyi folyamatokon keresztül játszódik le és ezért infinitezimális hatásra megfordítható.

entalpia $H = U + pV$

reakcióentalpia A reakció során fellépő entalpiaváltozás.

képződési entalpia egy mol anyag adott hőmérsékleten stabilis elemeiből való képződésekor fellépő entalpiaváltozás.

standard képződési entalpia 1 mol standard állapotú anyag standard állapotú stabilis elemeiből való képződése során fellépő entalpiaváltozás. Standard állapot: 1 atm nyomás, 1 mol vagy aktivitásnyi anyag adott hőmérsékleten.

Hess-tétele Eredő reakcióentalpia azon egyedi reakciók entalpiáinak összege, melyre a bruttó reakció felbontható.

Egyensúly

Reakcióhányados (Q) Az $v_A A + v_B B + v_C C + \dots \rightleftharpoons v_K K + v_L L + v_M M + \dots$ reakcióra

$$Q = \frac{[K]^{v_K} [L]^{v_L} [M]^{v_M} \dots}{[A]^{v_A} [B]^{v_B} [C]^{v_C} \dots}$$

Egyensúlyi állandó (K_c)

$$K_c = \prod_{i=1}^n \left(\frac{c_i}{c^0} \right)^{v_i}$$

ahol v a sztöchiometriai együttható.

Tömeghatás törvénye Egyensúly esetén a termékek megfelelő hatványra emelt egyensúlyi koncentrációi szorzatának és a reaktánsok megfelelő hatványra emelt egyensúlyi koncentrációi szorzatának hányadosa állandó hőmérsékleten és állandó nyomáson állandó.

LeChatelier-Braun elv Ha az egyensúlyban levő rendszer külső körülmények hatására változik, akkor olyan folyamatok mennek végbe, amelyek ezen külső változások hatását csökkenteni igyekeznek.

Elektrolit azok a vegyületek, melyek oldat vagy olvadék állapotukban vezetnek az elektromos áramot.

Disszociációfok megadja, hogy az elektrolitok hanyadrésze disszociál.

$$\alpha = \frac{\text{disszociált molekulák száma}}{\text{eredeti molekulák száma}}$$

Biner elektrolit azon elektrolit, mely 2 ionra esik szét.

Ostwald-féle hígítási törvény

$$K_d = \frac{c\alpha^2}{(1-\alpha)c^0}$$

ahol a kezdeti koncentráció c és a disszociációfok α , az egyensúlyi állandó pedig K_d .

pH $pH = -\lg([H^+]/c^0)$.

Puffer olyan oldat, amelyben egy gyenge sav és annak erős bázissal alkotott sója vagy egy gyenge bázis és annak erős savval alkotott sója együtt található.

Titrlás olyan analitikai eljárás, ahol egy anyag (titrlendő oldat) anyagmennyiségét egy ismert koncentrációjú reagens (titrló oldat) térfogatának adagolásával határozzuk meg.

Ekvivalenciapont az a pont, ahol sztöchiometriai mennyiségben adtuk a titráló oldatot a titrálendő oldathoz a titrálás során.

Indikátor az a vegyület, mely valamely komponensnek a reakcióban való keletkezését vagy eltűnését színváltozással jelzi, és ezért a reakció befejeződésének felismerésére használható.

Sav-bázis indikátor olyan gyenge sav vagy bázis, mely protonált/deprotonált formái (azaz a molekula és az ion) különböző színűek.

Heterogén egyensúly az az egyensúly, ahol a reaktánsok és termékek külön fázisban vannak.

Oldhatósági szorzat $K_{sp} = \prod_i (c_i/c_0)^{\nu_i}$

Megoszlási hányados Egymással nem elegyedő oldószerekben oldott anyag koncentrációjának hányadosa az oldott anyag mennyiségétől függetlenül állandó és az oldószerpárra és az oldott anyagra jellemző. pl. a jódra

$$K_{\text{kloroform/víz}} = \frac{c_{\text{I}_2, \text{kloroform}}}{c_{\text{I}_2, \text{víz}}}$$

Elektrokémia

vezetés egységnyi feszültség hatására kialakuló áramerősség, azaz az ellenállás reciproka $G = I/U = 1/R$. Jele G , mértékegysége S .

fajlagos vezetés annak a cellának a vezetése, amelyben egységnyi felületű elektródok egymástól egységnyi távolságra vannak. Jele κ , mértékegysége S/m . Egyenlettel kifejezve: $G = \kappa A/l$.

moláris fajlagos vezetés olyan cella vezetése, ahol az elektródok közti távolság egységnyi és felülete akkora, hogy az oldott anyag mennyisége 1 mol legyen. Jele Λ , mértékegysége $S \text{ m}^2/\text{mol}$. Egyenlettel kifejezve: $\Lambda = \kappa/c$.

elsőfajú vezető/ionvezető az az anyag, ahol az elektron elmozdulása hozza létre az áramot.

másodfajú vezető/ionvezető az az anyag, ahol töltéssel bíró részecskék (ionok) elmozdulása hozza létre az áramot.

elektrokémiai cella az a rendszer, ahol két elsőfajú vezető merül egy(-egy) másodfajú vezető oldatába.

galváncella az az elektrokémiai cella, ahol önként végbemenő kémiai reakció hatására elektromosság keletkezik.

elektrolizáló cella az az elektrokémiai cella, ahol külső áramforrás igénybevételével (önként végbe nem menő) reakciót játszunk le.

elektród szűkebb értelemben egy elektronvezető, tágabb értelemben egy elektronvezető és egy elektrolit együttese. (Ez utóbbit félcellának is nevezik.)

redukció elektronfelvétellel járó folyamat.

oxidáció elektronleadással járó folyamat.

anód az az elektród, ahol oxidáció történik.

katód az az elektród, ahol redukció történik.

cellapotenciál a két félcella közti potenciálkülönbség, megegyezés szerint $E_{\text{cella}} = E_{\text{katód}} - E_{\text{anód}}$.

elektrodpotenciál valamilyen referenciaelektrodhoz viszonyított cellapotenciál

standard elektrodpotenciál az a cellapotenciál, ahol a cella egyensúlyban van ($I = 0$) és az elektrod standard körülmények között van (általában standard hidrogén-elektrodhoz viszonyítva)

standard hidrogén elektrod azon elektrod, ahol egy platinázott platina lemez merül 1 atm nyomású hidrogéngáz telített oldatába, amely 1 aktivitású hidrogéniont tartalmaz adott hőmérsékleten.

elektromotoros erő terhelésmentes cellapotenciál.

Nernst-egyenlet

$$E = E^0 - \frac{RT}{zF} \ln \left(\prod_{i=1}^n \left(\frac{c_i}{c^0} \right)^{\nu_i} \right)$$

elsőfajú elektrod azon elektrod, ahol fém a saját ionjait tartalmazó oldatba merül és érvényes rá a Nernst-egyenlet.

másodfajú elektrod azon elektrod, ahol a fém olyan oldatba merül, amely a saját ionjait rosszul oldódó só formájában tartalmazza, és még olyan jól oldódó só, aminek az anionja a rosszul oldódó só anionjával egyezik meg és érvényes rá a Nernst-egyenlet.

redoxi elektrod azon elektrod, ahol egy inert elektronvezető merül az ionvezető oxidált és redukált formáját is tartalmazó oldatba és érvényes rá a Nernst-egyenlet.

elektrolízis azon folyamat, ahol külső áramforrás igénybevételével (önként végbe nem menő) reakciót játszunk le.